

AVUI cultura

Montserrat Roig, segon escriptor del mes. Entrevista i articles d'Ignasi Riera i Víctor Mora / Pàgines III i IV

Publicació d'un relat de *Contes orientals*, de Marguerite Yourcenar / Pàg. V

Steven Berkoff, una de les propostes més suggerents del teatre europeu / Pàgs. VI i VII

Quaderns Crema edita *Exercicis d'estil*, de Raymond Queneau / Pàg. VIII

Gonçal Mayos

La publicació de la traducció de l'*Assaig sobre la història de la societat civil* d'Adam Ferguson* (coincidint amb el número d'octubre de 1989 de la *Revista de Occidente* dedicat al liberalisme**) ens dona una ocasió per considerar aspectes importants en el desenvolupament d'aquest concepte socio-polític i de l'anomenat Estat benefactor.

Hem de començar assenyalant que Ferguson va compartir el gran moment de la il·lustració escocesa amb pensadors com Adam Smith, David Hume, Francis Hutcheson, Thomas Reid i William Robertson. D'altra banda, ha estat considerat —McRae— com el primer sociòleg i entre les seves aportacions podem valorar la seva anàlisi del concepte —central en el liberalisme— de societat civil. Ralf Dahrendorf en la revista citada expressa la vinculació així de contundentment: "L'objectiu és: més possibilitats per a l'individu; i el mitjà: la societat civil."

Ferguson ha estat definit del tot correctament com a moralista. Hem de considerar, però, el seu moralisme dintre de la perspectiva d'una primera crítica —si bé, sempre interna— del liberalisme més pur i dur. Així relativitza el principi bàsic d'aquest: definir la societat i la seva institucionalització política a partir del model productiu i del mercat burgesos.

És a partir d'aquest principi que s'ha d'interpretar la identificació liberal de la societat civil amb Estat o societat moderna organitzada. Societat civil és contraposada per Ferguson no només a estat de natura sinó també a l'estadi social corresponent a les "nacions rudes". No és l'estadi organitzat políticament que cal contraposar a l'estadi natural mancat de llei. Ara, societat civil s'identifica amb el tipus d'organització corresponent a les societats burgeses del s. XVIII: reconeixement del valor central de la propietat privada, llibertat de comerç, monopoli de la iniciativa econòmica-social per part dels particulars pretesament "apolítics", publicitat i universalitat d'aplicació de les lleis civils, divisió social del treball, sistema electoral representatiu, divisió i equilibri entre els poders executiu, legislatiu i judicial.

Ara bé, Ferguson remarca els aspectes negatius o indesitjables d'aquesta nova societat, que és la seva i de la qual n'és un teòric. No és però un mer legitimador dogmàtic sinó que, fruit d'una anàlisi sociològica més sòlida que no fa imaginar el seu estil moralitzador, destaca els elements interns del nou mode social que apunten a la "degradació" o "corrupció". Una evolució indesitjable de la moderna societat burgesa acaba conduint a una desigualtat abusiva, al "despotisme" o "esclavatge polític", a una "polidesa" mancada de civilització o civilitat, a la "relaxació" de l'esperit col·lectiu (desapareix un projecte comú, que ja no és reconegut pels ciutadans) i, finalment, a la decadència global.

Un dels elements que Ferguson destaca com a més nocius dintre de la normal evolució de la moderna societat civil és la pèrdua d'implicació dels ciutadans amb la comunitat i de la seva voluntària col·laboració en un projecte comú. El nou fet sociològic que fona-

Adam Ferguson reclama una representativitat eficaç, al servei del poble, encara que en gran part sense la participació d'aquest

L'Estat benefactor

Autocrítica moral i apologia del liberalisme

menta aquesta evolució política indesitjable és bàsicament la divisió social del treball. La nova societat burgesa és molt més complexa i, per tant, condueix a una especialització dels seus ciutadans entre professions "liberals" i professions "mecàniques". Per a Ferguson, les segones provoquen als individus una certa "alienació" malgrat que, com diu Lluís Flaquer mai no fa servir aquest mot), en el sentit que sofreixen una certa degradació en la consciència o en la capacitat de percebre la realitat de les coses, que els impedeix ser aptes per al comandament polític i representar els interessos comuns.

Però el més important és que amb l'aparició del nou home burges, comerciant i bolcat en el món productiu, l'esfera pública és negligida i hom es retira a l'esfera privada. Així, els uns obliden la seva responsabilitat com a ciutadans mentre que la resta es dirigeixen a la tasca política com si d'un negoci privat es tractés. Els uns cerquen el seu benefici particular en els seus negocis i obliden l'acció col·lectiva, mentre que els altres posen al seu servei l'estructura política, cercant-hi exclusivament els seus beneficis personals. Aquí hi ha també una alienació encara que potser més en el sentit de "apropiament" (en un cas) o de "cessió" (en el cas contrari) d'una tasca que hauria de ser compartida per tots els ciutadans.

El circumscriure l'àmbit d'acció de l'individu només al camp privat negant-li la seva acció pública, provoca la desaparició de tot esperit cívic. Per

Ferguson i els moralistes aquest fet condueix inevitablement a l'aparició del despotisme i la degradació paral·lela de la vida política. Es tracta, doncs, d'un avís respecte al perill d'exageració de la perspectiva liberal, que reconduïa l'acció dels individus a la seva esfera privada i als seus interessos més particulars o —la seva correlativa— que considerava la "cosa pública" —*res publica*— com a mera extensió dels afers i interessos privats. Amb el desinterès col·lectiu que això implicava, sense la vigilància contínua dels ciutadans sobre les institucions polítiques i sense el servei voluntari al bé comú, el despotisme i la pèrdua de la llibertat eren l'inevitable resultat.

Per Ferguson, calia, doncs, mitigar les conseqüències indesitjables de l'impacte del nou model social. El sistema representatiu li semblava absolutament inevitable: davant l'abandó de l'esfera pública i de l'interès comú, s'havia de reservar l'acció política directa —no a tots com a les antigues democràcies— sinó només a aquells que encara conservaven l'impuls comunitari i que no eren absorbits per les vicissituds productives. Així, si bé hom podia confiar al conjunt dels ciutadans l'elecció dels "patrons i dirigents", s'havia d'acceptar que "certament són ineptes per fer-se càrrec personalment del comandament". Per aquest motiu, el poble "accepta delegar una part dels seus poders" i establir uns poders executiu, legislatiu i judicial que s'equilibrin en el sentit de Montesquieu.

Ferguson alaba els "governos mixtos". Reclama una representativitat eficaç, que estigui al servei del poble i que havia de permetre del governar en favor del poble —no renunciant a implicar-lo amb el destí social— encara que fos en gran part sense el poble.

És curiós —i em sembla una contradicció— veure que Ferguson i un cert liberalisme queien en l'aristocràticisme o elitisme en defensar el representativisme. La divisió social del treball portava a la distinció entre, d'una banda, els capacitats o possibilitats per a intervenir directament en la vida política i, d'altra banda, aquells a qui els ho impedeix la tasca productiva desenvolupada. Resulta d'aquest raonament que el representativisme no és una causa més de l'abandonament de l'acció col·lectiva, sinó la conseqüència. Dintre d'aquesta postura, és una manera de mantenir el principi del bé comú davant una societat civil (que contra l'esperat) no acaba de salvaguardar-lo.

Però el problema de la creixent escissió social dintre de la moderna societat burgesa no es pot solucionar simplement reservant l'acció directa de govern als més capacitats per distingir el bé col·lectiu (que, naturalment, solen pertànyer a les professions liberals). Si s'accepta el mecanisme competitiu de mercat com a matriu germinal de la societat, resulta ingenu pensar que es pugui mantenir —ni pel sistema electoral representatiu— l'interès autèntic pel bé comú enmig de la voràgine resultant

dels interessos privats en lluita. Per això, Ferguson com alguns altres liberals (Kant, Herder o Hegel) no es limiten a definir l'home com un àtom egoista en competència o lluita a mort amb d'altres. Si l'home fos exclusivament així, no seria pensable un ordre social alhora "moral i liberal", llavors el veredict totalitari de Hobbes seria inapel·lable.

D'una banda, s'accepta que en la base de la societat hi ha la recerca dels interessos privats, els quals converteixen el rusc social —com deia Mandeville— en un rusc industriós, fructífer, productiu i, en definitiva, pròsper. La insociabilitat que cerca els beneficis propis i no els de la col·lectivitat acabaria produint beneficis públics. Aquesta era l'astuta llei del mercat que com una "mà oculta" —Adam Smith— garantia la prosperitat social. Dintre d'aquesta manera "pura i dura" de concebre el liberalisme, l'ordre i el progrés social resulta de la competència i equilibri mutu dels desitjos o interessos dels individus. Llavors hi ha prou, per garantir l'èxit col·lectiu, de potenciar els aspectes competitius i no morals dels individus. Mandeville podia definir, aleshores, a l'home com un desitjador insaciable i possessiu —com diu Macpherson—, i reclamar l'acceptació d'aquestes característiques en bé de la societat —que semblava sorgir exclusivament de la confrontació, competència i insociabilitat humana.

passa a la pàgina següent

L'Estat benefactor

Autocrítica moral i apologia del liberalisme

ve de la pàgina anterior

Sense caure en definicions més *optimistes* sobre el ser naturalment bo de l'home (Rousseau), Ferguson, Kant i altres remarquen la dualitat intrínseca en l'home. Ell té el principi de la unió o la sociabilitat i el principi de la dissensió, la guerra o la insociabilitat. L'home neix i està sempre en societat, encara que sigui en estadis socials rudes o bàrbars (hordes, tribus, etc.). "L'home és per natura membre d'una comunitat", no és un àtom aïllat que xoca amb altres àtoms. Té el principi de la competència i la insociabilitat, però també el de la unió i la sociabilitat.

Com que l'ordre social ja no sembla poder-se engendrar només a partir de la mera confrontació competitiva dels ciutadans, cal remarcar i potenciar el seu aspecte sociable. Aquí apareix gran part de la càrrega moralista de Ferguson. Per això remarca l'existència d'un "sentiment moral" en l'home (com Kant afirmava veure-hi un "sentit moral"). Aquest principi de sociabilitat i de moralitat ha d'intervenir corregint i moderant les conseqüències més indesitjables —i ja percebudes per Ferguson, Rousseau, Kant o Herder— de la nova societat burgesa. És per això que retorna la mirada a les nacions rudes, no civilitzades, sense societat civil en sentit modern. En aquestes els homes seran bàrbars i salvatges però encara són capaços d'implicar-se en la sort de la comunitat i del tot social. No són persones privades que només cerquen l'assoliment dels seus interessos particulars i que quan governen actuen amb un sentit similar de la privacitat en els afers públics.

D'acord amb esperits tant profun-

dament moralistes com Rousseau o Herder, Ferguson dirigeix la mirada a l'estadi de natura o primitiu per a trobar-hi una crítica regeneracionista de la societat. Hi cerca el que s'ha perdut de valuós en el procés més immediat de la humanitat. És a partir d'aquest intent que cal llegir el seu *Assaig sobre la història de la societat civil*. Per això comença analitzant la situació de les nacions rudes abans de l'aparició de la propietat i extraient-ne de sota de la seva barbàrie —que no pot com bon il·lustrat sinó menystenir— els aspectes socials i morals més positius. Per això acaba mostrant el camí inevitable de la moderna societat civil, sinó hi intervé el cop de timó d'un sentiment moral, cap a la decadència de les nacions i la corrupció o esclavatge polític. Com Rousseau en els seus dos *Discursos*, del progrés en les arts (les mecàniques i productives, tant com les estètiques) i dels canvis socials que aquest ha precipitat en conclou la pèrdua de moralitat en els individus i de justícia i cohesió social en el conjunt social.

La propietat, la divisió social del

treball, la llibertat econòmica, el progrés material que han significat, tot i que són unes de les més grans aportacions de la modernitat, són alhora un dels seus perills màxims. Només un reequilibri social d'aquestes tendències pot garantir la justícia i, fins i tot, la tranquil·litat social. Ferguson apunta des del liberalisme moltes de les coses que els socialistes utòpics remarcaran. La seva obra —encara que sovint acusada de massa moralista— introdueix una crítica paral·lela a la dels defensors de l'Estat benefactor: cal moderar la dinàmica social inspirada pel mercat i les seves lleis sense cor, per salvaguardar la justícia, la llibertat i l'ordre social.

Ferguson sembla intuir el cataclisme de la Revolució Francesa, a la qual van conduir una no adequada redistribució de la riquesa junt amb la marginació de la burgesia a l'hora de dirigir políticament l'Estat (marginació que ell criticava, en criticar la seva retirada a la privacitat). La seva alternativa sembla ingènua —dintre d'una perspectiva estrictament política—: relançar

el paper del sentiment moral en els ciutadans i en els governants. Introduir mitjançant la intervenció vigilant dels ciutadans un nou rostre humà en la dinàmica político-social, la qual ja no hauria de ser mera traslació de les lleis fredes del mercat. És per aquest motiu i pel seu treball avançat en l'anàlisi social que el va elogiar Marx.

La corrupció política i social és evitable, però només si es potencia aquesta intervenció regulativa dels individus per a suavitzar i reconduir l'evolució de la societat civil lluny d'una mecànica deshumanitzada. No és estrany que Mac Rae parli de la teoria de l'alienació en Ferguson; ell amb Rousseau —sent plenament liberals— assenyalen moltes de les deficiències de la nova societat. Més que en contra de la propietat en si mateixa, tots dos coincideixen en anar contra la desequilibrada divisió de la propietat, que condueix a una insostenible desigualtat social i a la necessària opressió política. **Gonçal Mayos és professor de Filosofia a la Universitat de Barcelona.** ■

L'oferta són més possibilitats per a l'individu, per mitjà de la societat civil, identificada amb l'organització social burgesa del XVIII

Cap a una societat civil de benestar col·lectiu

■ Ferguson remarca la necessitat de revitalitzar l'impuls moral i col·lectiu dels individus. L'ordre social es veu abocat a la degradació despòtica i injusta si no hi ha l'esforç moralitzador col·lectiu. Els individus han d'estar alerta per evitar les tendències negatives que hi ha en la moderna societat —propietat, competència, alienació, retirada a la privacitat—, que fan que el conjunt social degeneri. La societat civil moderna es converteix en la presó despòtica dels ciutadans en lloc de ser la gran eina de civilització, de benestar col·lectiu —podem dir.

Ferguson i Herder, com a bons moralistes liberals, dirigeixen el seu exordi als individus i al seu sentiment moral. Quan els individus flaquegen, perden el seu entusiasme comunitari o la seva voluntat de servir el bé comú, l'ordre social perd el nord. Només la voluntat cívica dels individus evita fer de la nova societat liberal burgesa —que podria ser "el cel en la terra"— un infern i una presó despòtica. Evidentment, aquests autors no van creure en la força regulativa de les mateixes institucions, que seria el punt de partida del posterior Estat benefactor. Per a ells, només els individus i la seva moralitat podien garantir el benestar públic, com a ciutadans i no com a funcionaris (com creia Hegel) o polítics. Ells no cregueren en un Estat benefactor i reclamaven un societat civil vigilant.

La seva crítica del liberalisme, que és al mateix temps una apologia, apunta sobretot cap a les noves teoritzacions d'una societat benefactora. Si bé pensen que cal introduir un element correctiu, consideren que no pot ser deixat en mans d'una burocràcia, sinó que ha de sortir de la mateixa societat, dels ciutadans, i ha de ser un element real i eficaç de benestar col·lectiu. ■